

***Los efectos de los cambios sociales en la vida profesional
de los docentes universitarios***

Ministerio de Educación y Ciencia. SEJ2006-01876.

<http://www.cecace.org/proj-profuni.html>

Grupo de investigación consolidado:
Formación, Innovación y Nuevas
Tecnologías (2005SGR 00431)
<http://fint.doe.d5.ub.es>

“Llocs de trànsit a la universitat”
Narrativa visual autobiogràfica: Montserrat Rifà Valls

2. Posicionalitats subjectives

3. Territoris compartits

1. Escripura de la narrativa autobiogràfica

4. Diàlegs intel·lectuals

5. Narratives visuals: recerca i docència

“Llocs de trànsit a la universitat”
Narrativa visual autobiogràfica: Montserrat Rifà Valls

1. Escripura de la narrativa autobiogràfica

La idea d'iniciar la narrativa autobiogràfica amb una fotografia del meu despatx a la universitat va sorgir de la lectura d'un text de Price-Spratlet en la que a més fonamentar teòricament i metodològicament una recerca basada en l'anàlisi política de la cultura visual als espais de la universitat, també realitza una autoetnografia del seu lloc de treball:

El despacho de un profesor universitario es un lugar político con muchas dialécticas. Es una esfera en la que, para su ocupante y para las visitas que recibe, el intercambio de conocimiento e ignorancia no cesa nunca, la ignorancia disminuye (esperamos) mientras aumenta el conocimiento (Price-Spratlet, 2005: 216)

Els espais de treball així com els temps que dediquem al treball són importants en la tasca d'analitzar com ens representem com a professor@s i investigador@s a la universitat. La imatge central de la meua narrativa visual autobiogràfica té una història i està en permanent des-re-construcció. La història va començar en un altre espai on vaig treballar anteriorment a la Facultat de Belles Arts, de fet, la imatge em recorda la paret d'una habitació pròpia que utilitzàvem les becàries i les professores de la Unitat d'Art i Educació, que narrava la nostra història com a dones, intel·lectuals, artistes i professores universitàries. Localitzo en la meua memòria, de forma incerta i ficcionada, el desmuntatge d'aquella paret saturada de visualitat com l'inici d'un canvi important en la meua carrera com a docent a la universitat. Fins a aquell moment havia gaudit d'un procés de formació en la recerca i la docència.

El nou lloc on vaig anar a treballar a la universitat després de guanyar un concurs, tenia també els seus espais pre-construïts i força diferents en tractar-se d'una facultat d'educació: els tallers, els mòduls i els despatxos, com també era nou per mi el propi campus... En aquest text, però, em vull centrar en l'espai del meu despatx. Recordo que algú em va dir quan vaig anar a fer la meua estada a CARE a la University of East Anglia (Norwich), el significat que té mantenir les portes obertes o tancades del despatx. El missatge que es dona amb aquest gest als altres –col·legues de passadís, alumnes, visites– a partir d'aquestes dues opcions és completament oposat. Tenir una habitació

pròpia, en els inicis de la meua estada a la UAB no em va semblar una opció de llibertat tal com podrien reivindicar Jane Austen o Virginia Woolf. Al principi va significar un espai de confinament. No es tractava d'un espai inoportú o incòmode, tot al contrari, la llum del despatx és fantàstica, però hi havia una norma no escrita: no es podien penjar imatges a les parets de la caixa blanca, com si es tractés d'una decisió presa pel director d'un museu modernista.

Tan aviat com vam poder, amb la Laura i amb qui he compartit bona part del recorregut inicial com a becària i després com a professora ajudant, vam encarregar un altre suro que vam col·locar al costat del que ja hi havia. Però com es veu a la fotografia, fins i tot els dos suros van anar quedant petits, i vam començar a ocupar les parets, ampliant i resignificant les relacions entre imatges. Fins que no vaig llegir aquest article, no em vaig adonar que aquesta paret que jo sempre havia contemplat com un espai íntim, un espai mínim de resistència amb el qual em reposicionava amb més o menys seguretat en un territori nou, també podia generar interpretacions en els/les altres. De forma resumida, amb aquestes imatges no només es genera una interpretació negociada amb històries –sovint exteriors a la universitat– sinó que també es poden reinterpretar a partir de les històries que les han precedit en aquest espai:

Mediante un lenguaje visual las imágenes elegidas de trabajo y de triunfo ofrecen a las visitas varias representaciones de la identidad de su ocupante. La visita puede elegir entre responder e ignorar estas representaciones. En el espacio de trabajo universitario, estas imágenes forman parte, con frecuencia, de un proceso de *negociación de legados* o de <<aprender la lección de la historia intentando comprender los contextos y contribuciones contemporáneas e históricas de (nuestros) antepasados>> (Price-Spratlet, 1996, p. 217). Tales imágenes perforan la dialéctica de la opresión y la libertad de la autorepresentación. Contribuyen al lenguaje visual transmitiendo las ideas y los pensadores ancestrales más relevantes. Responden a la petición de <<debo hablar de lo que me importa, debo verbalizarlo y compartirlo, incluso aunque me arriesgue a que lo maltraten o lo malinterpreten>> (Lored, 1984, p. 40). (Price-Spratlet, 2005: 216).

Al llarg d'aquesta narrativa visual autobiogràfica, m'aniré referint a algunes de les imatges dels dos plafons i de la paret, a més reconstruir els significats i les relacions entre les diferents imatges que componen la narrativa autobiogràfica. Vull començar aquest recorregut amb les que queden més aprop meu, específicament amb la descripció de les quatre postals situades verticalment, a l'esquerra del primer suro, del meu suro. Quatre postals: la primera comprada a Norwich, és una vinyeta que representa al docent i que defineix amb molta ironia quines són les seves tasques i ocupacions. La segona, una fotografia en blanc i negre d'un nen que porta un pa sota el braç, me la va fer arribar Fernando Hernández, coincidint amb l'inici d'aquesta etapa a la UAB. La tercera i la quarta són dues postals escrites per la Laura: una és una imatge on es pot veure a una dona i una nena –probablement la seva filla– a l'entrada de la botiga brossiana de El Rei de la màgia; l'altra és una imatge a través de la qual la Laura rememora la història de les dones a l'educació artística en el seu dors.

La fotografia que va triar Agnès Varda com a imatge de l'exposició *L'île et elle* i del seu catàleg, em permet completar aquesta presentació. Aquesta imatge em permet introduir els feminismes, i les seves pràctiques artístiques i fílmiques que es basen en la inscripció de l'autobiografia com a estratègia de producció de coneixement. A l'exposició de *L'île et elle* de la Fondation Cartier, les (meta)instal·lacions que vaig poder veure d'Agnès Varda –que compartien ciutat amb les de Godard–, són un referent del tipus de treball de recerca visual i fílmica, amb context històric, feminista, d'esquerres i intel·lectual que admiro. La cadira buida és l'objecte a través del qual Agnès Varda es presenta com a vídua en un plafó videogràfic múltiple –que reinventa el retaula renaixentista– a través del qual reconstrueix mitjançant l'entrevista la història de 14 vídues a Noirmoutier, inclosa la seva pròpia, mentre genera diferents llocs per a la interpretació i el diàleg.

2. Posicionalitats subjectives

Durant el curs 2005-06, vaig presentar el tema de la cura a les estudiants d'educació infantil a partir d'una narrativa autobiogràfica, com una estratègia feminista de localitzar-me –seguint a de Lauretis i a Haraway, entre d'altres– en el context de la producció de coneixement situat que contesta els universalismes. Un repertori d'imatges i textos em va possibilitar com ara d'autorrepresentar-me a la universitat com a dona-treballadora-mare-intel·lectual crítica-artista-educadora-recercadora.

- (a) *La representació visual de la cura a través de la meua localització subjectiva com a dona treballadora.* Amb una imatge de les diferents generacions de dones de la meua família, explicava que m'identifico amb la meua mare i la meua àvia, per a la seva condició de dones treballadores. També explicava que he estat la primera generació de dones a la meua família que ha tingut accés als estudis universitaris i que això té a veure amb el context històric de l'educació en aquest país a partir de la democràcia. Les posicions relacionades amb la classe social, el gènere i l'edat, entre d'altres, atravessen la meua autobiografia, primer com a estudiant de belles arts i després com a treballadora/formadora.
- (b) *La representació visual de la cura a través de la meua localització subjectiva com a mare.* En aquell moment vaig escriure el següent: “ara que m'incorporo a la feina després d'un permís per maternitat, els temes i materials sobre la representació de la cura, que preparo per a les sessions de formació amb les educadores d'art, adquireixen nous significats per a mi, tant pel que fa a la criança en aspectes de la vida quotidiana com al paper de l'escola infantil”. Dir d'una altra

forma: el coneixement acadèmic, en la meua història com a docent, no està desvinculat dels sabers de la vida quotidiana.

- (c) *La representació visual de la cura a través de la meua localització subjectiva com a intel·lectual crítica i artista.* Una estratègia que faig servir sovint és la de presentar un tema a través de l'art, la qual cosa em permet singularitzar-me a través de les històries dels/de les artistes: “Hi ha artistes contemporànies com Kim Dingle que em fan pensar sobre: les relacions socials i afectives a la infància, el paper dels adults en els seus aprenentatges, la dificultat d'un currículum basat en el plaer i les situacions de cura, l'opressió racial i les representacions del cos, el conflicte i la violència a l'escola, etc. des d'una perspectiva de les pedagogies crítiques, postcolonials i feministes”.
- (d) *La representació visual de la cura a través de la meua localització com a educadora.* En aquell context, em vaig continuar presentant a partir d'una experiència de recerca a l'escola duta a terme en el marc del grup FINT per a explorar la construcció de la subjectivitat a l'escola primària: “El curs passat vaig estar fent treball de camp per a una recerca a l'Escola Bellaterra amb els alumnes de cinquè i vaig poder analitzar com els nens i nenes es representen a sí mateixos en relació a l'escola a través de la fotografia. Aquests alumnes em van regalar un llibre sobre maternitats, que penso que dialoga amb alguns dels temes d'aquest curs i amb les meves propostes per a l'educació.
- (e) *La representació visual de la cura a través de la meua localització subjectiva com a investigadora en l'acció.* I per últim, des de la perspectiva de lligar a través de la feina: recerca i educació, em presentava amb els temes dels meus projectes, que ara actualitzats són: Temps, sabers i subjectivitats d'infants i educadores en la transformació del currículum en l'acció; La producció de narratives visuals i fílmiques per a analitzar processos d'ensenyament i aprenentatge; La representació de les situacions de la vida quotidiana en els aprenentatges des d'una perspectiva de gènere i diferència cultural.

De les imatges personals que conté aquesta narrativa, només la fotografia de les 4 generacions de dones de la meua família estava inclosa en aquella primera presentació. Una fotografia, que posteriorment sempre he comentat de forma relacionada amb la imatge de la meua àvia com a pagesa que venia a la plaça del mercat del poble, en part

per narrar la meua migració a la ciutat. En canvi, les imatges de la cura lligades a la meua biografia i a la família que llavors vaig mostrar – escenes “naturalitzades” de la maternitat– han estat restituïdes per aquesta nova imatge: una fotografia capturada a l'ordinador mentre parlo a través de l'skype amb la Jana i la Marta. Aquesta fotografia contrastada i pixelada, que manté el rastre electrònic de la comunicació telemàtica, és la que tinc a l'escriptori del meu portàtil. Quan faig visible perquè l'he triada, ja que a vegades només apareix abans d'una presentació en power point o un video, explico que em fa pensar en mi com a mare que existeix a la pantalla, al mateix nivell del què et pots quan navegues per internet i obres una pàgina nova. Em fa pensar en la immediatesa i els canvis en les relacions emocionals i en l'aprenentatge.

3. Territoris compartits

Algunes d'aquestes imatges ara són en un altre lloc, les històries circulen, canvien i les re-escrivim. El fragment de dalt forma part de la cartografia que vaig fer adreçada a la Laura abans que marxés i que ella té penjada al seu estudi a la universitat a Milwaukee. Una mena de territoris, itineràncies i geografies que expliquen la nostra història compartida, que comença al 1993. Birmingham, Nova York i Tallin són tres dels llocs on han estat fetes les fotografies d'aquest fragment. Cronològicament, les dues primeres fotografies són les que ens vam fer a Birmingham, en motiu de la participació del grup de professor del postgrau d'estudis de la cultura visual en un congrés internacional d'estudis culturals. L'habitació de la residència d'estudiants on ens allotjàvem ens servia per fer el pa amb tomàquet i el pub per acabar de fer petar la xerrada, amb en Carles, l'Aida, en Fernando, la Marta, la Laura i l'altra Laura. La fotografia de Nova York ens la vam fer amb la Laura en un restaurant coreà a prop del Teachers College, coincidint en una estada per a participar en un congrés mundial d'InSEA. La fotografia central està feta a Tallin i ens la vam fer amb la Judith en un congrés, del qual recordo que amb la Laura vam fer una presentació conjunta de cinquanta minuts sobre el model de formació inicial de mestres amb que estàvem treballant a la UAB.

Però em vull aturar en la fotografia en què apareixem amb les bates que la universitat ens va proporcionar el darrer any de ser becàries i que vam reinterpretar amb imatges de la Barbara Kruger. Va ser Fernando qui la va fer a la primavera de l'any 2000 i també va ser ell qui ens va fer una altra fotografia que sovint col·loco al costat d'aquesta on

se'ns pot veure sostenint el títol de doctores que vam recollir al paranif de la universitat. El juliol de 2003, quan ambdues vàrem llegir les nostres tesis, i l'acompanyament d'en Fernando com a mentor al llarg de tot aquest temps són dos dels fets que m'agrada destacar positivament del meu pas per la universitat. Donar visibilitat al treball que fem com a docents i investigadors és una de les coses que he après d'en Fernando, com una forma de fer públic el coneixement i proposar-lo per al debat.

4. Diàlegs intel·lectuals

Durant l'any passat que vaig estar mig a l'atur i que jo recordi és l'any que més he treballat per a la universitat, una amiga em va confiar que ella treballa per no treballar. És a dir, combina situacions de precarització assumida amb temporades on pot exercir el seu desig de mostrar curiositat pel món. Aquesta mateixa amiga, em va fer reflexionar sobre perquè desitjo treballar a la universitat. La meua resposta en aquell moment va ser: perquè és una feina que em permet estudiar. En un altra conversa de dinar al menjador de la facultat, ara fa poc, amb alguns professors de la UAB

compartíem que la nostra tasca com a treballadors a la universitat ens proporciona llibertat intel·lectual i un espai per a l'autogestió del temps –tot i que no sempre és així.

Vandana Shiva, Angela Davies, Patty Smith, Greta Garbo, Susan Sontag, Maria Mercè Marçal, Mona Hatoum, Shadi Ghadirian, Grisela Pollock, Mary Cassatt, Chantal Akerman, Aida Sánchez de Serdio i Laura Trafí són algunes de les intel·lectuals que estan presents a les imatges del suro. Juntament amb Agnès Varda i les autores dels dos llibres que he triat per representar-me en la narrativa visual autobiogràfica, configuren el mapa de dones intel·lectuals que tinc com a referent. Els llibres dels quals en recullo les portades: Janet Miller. *Sounds of silence breaking*. *Women, Autobiography, curriculum* i Gayatri Spivak. *Death of a discipline*, il·lustren el tipus de lectures que acostumo a fer d'acord amb les perspectives teòriques per les quals transito. Transitar per les biblioteques ocupar-les, perdre'm i trobar-me en els seus passadissos –també els digitals–, és una experiència plaent, que relaciono amb l'aprenentatge.

Des del meu punt de vista, la universitat ha de ser un espai de reflexió, debat, crítica i producció intel·lectual i pràctica. La carpeta docent que vaig elaborar en acabar el curs 2005-2006 ja il·lustrava força bé com em posicionava com a formadora i investigadora a la universitat. La reflexivitat i el pensament crític des de la construcció d'una identitat com a intel·lectual “específica”, és a dir localitzada i compromesa amb la pràctica, és quelcom que valoro. Malgrat tot, la relació entre precarietat i producció intel·lectual crítica i feminista és complicada en el context del treball de les professores universitàries en el context postfordista. Des del meu punt de

vista, la universitat té la responsabilitat de crear espais nous i de generar vincles i interaccions entre espais, de pensar allò que no ha estat pensat abans en termes foucaultians, i fer-ho des de la perspectiva de visibilitzar la diferència i denunciar les formes d'exclusió, com les dones que he triat per a significar-me fan a través del seu treball en camps diversos:

Estas fotografías afirman este deber, esta vida de resistencia porque convierten mi despacho en un espacio social que <<favorece la proliferación de los placeres, deseos, voces, intereses, modos de individualización y democratización>> (Siedman, 1993, p. 106). Esto se hace afirmando visualmente las intersecciones de raza, género, clase y sexualidad que se viven junto con otras dimensiones de la identidad colectiva e individual. Estas fotografías afirman estas intersecciones que se dan en la vida y destacan la importancia (y a menudo el vínculo dialéctico) de las representaciones afirmativas y opuestas (Price-Spratlet, 2005: 221).

5. Narratives visuals: recerca i docència

El darrer grup de fotografies al que em vull referir formen part d'allò que relaciona les meves activitats de recerca i docència: el desig de produir narratives visuals de la identitat i la diferència en els contextos de l'escola i la universitat. Price-Spratlet també es refereix a les imatges com una estratègia per a l'empoderament comunitari que es converteix en una "pràctica de llibertat" –incloses les imatges dels despatxos universitaris. L'any passat, a Utrech vaig visitar un edifici universitari en construcció on s'hi ha de traslladar la facultat d'educació, on els despatxos han desaparegut, el professor podrà instal·lar el seu portàtil en una taula compartida i s'han previst digitalitzar tots els documents i materials. A banda de les qüestions lligades a la flexibilització del mercat en el context de l'educació superior a Europa, la idea d'un espai compartit i provisional m'agrada, potser implica la creació d'un no lloc, no significat per les històries dels professors i professores, però sens dubte ha de portar a dialogar per a decidir, i transcendeix la idea d'un espai que "és el meu i és per sempre", quelcom que la funcionarització de la universitat ha contribuït a perpetuar.

Treballar per a l'empoderament comunitari comporta implicar-se en la transformació de l'educació i del món, per exemple, creant espais de cooperació entre la universitat i l'escola i altres contextos d'educació no formal com representen les històries que expliquen aquestes imatges –que he narrat en diferents articles. La universitat no hauria de ser una institució estàtica, sinó un lloc viu de creació de relacions, que es pot desplaçar i expandir, que pot negociar els seus llocs amb els altres llocs, que per mi estan representats principalment per l'escola i la ciutat, i això porta a implicar-se en les relacions que construïm:

...bell hooks (hooks y West, 1991, p. 4) mantiene que la <<amistad [...] hace posibles ciertas formas de vulnerabilidad [...] y la vulnerabilidad es una de las condiciones de la intimidad>> (...). Aunque <<para los profesores, que a menudo están aislados, sea muy duro aceptar roles en los que se pueden sentir emocionalmente vulnerables>> (hooks y West, 1991, p. 4), estas fotografías me bañan en el poder de su mirada y consiguen que mi vulnerabilidad en el puesto

de trabajo y fuera de él sea mucho menos caústica y mucho más negociable (Price-Spratlet, 2005: 220).

Ara començo a tenir territoris compartits en el marc del meu lloc de treball, la meua participació en el màster d'educació intercultural és una de les activitats que millor representa aquest canvi. Una altra de les coses més interessants que m'ha passat darrerament és que el despatx ha cobrat vida com un lloc de producció. A la facultat van molt buscades les taules rodones, potser perquè hi ha un sentit de comunitat, geogràfica, política i personal, que fa que la gent es pugui asseure en una taula per compartir, però també és degut segurament a la quantitat de gestions i reunions que fem. Ara aquest despatx s'està transformant en un lloc viu per a treballar-hi amb col·legues, per atendre l'alumnat i també per les visites, quelcom que trobava a faltar del meu lloc de treball anterior. Fa unes dies, l'endemà d'instal·lar-hi la taula rodona, em vaig adonar de la importància del seu ús, mentre dialogava amb dues professores de la Universitat de Jyväskylä sobre: el sistema educatiu, el paper de l'escola, la formació de les mestres i l'educació artística a Finlàndia i a Catalunya. La creació de comunitats no té a veure amb fomentar el sentiment de pertinença a un lloc, sinó que està relacionada amb la capacitat per a generar xarxes i relacions –reals i virtuals– on circulin les subjectivitats i els coneixements, alterant les formes clàssiques del poder, que també existixen a la universitat.

Aquesta narrativa va ser conceptualitzada com a plafó amb múltiples intertextualitats ara fa un any, al març de 2007, ha estat escrita als mesos de gener-febret del 2008 i revisada al març d'aquest mateix any.

Referències bibliogràfiques:

Price-Spratlet, T. (2005). "Imágenes que acogen, paredes que susurran: empoderamiento e intersecciones de la identidad en el despacho de la universidad". A *Pensando Queer. Sexualidad, cultura y educación*. Barcelona: Graó.